folklor/edebiyat, cilt:20, sayı:80, 2014/4

BİR ZAMANLAR YAFA: ENVER HÂMİD'İN YAFA SABAH KAHVESİ HAZIRLIYOR ROMANINDA FİLİSTİN'DE GÜNLÜK HAYAT VE KÜLTÜR

F. Betül Üyümez**

Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor (*Yâfâ Tu'iddu Kahvata's-Sabâh*) romanı Filistin'in liman kentini başlığına taşıması sebebiyle dikkatleri çeken bir eserdir. Günümüzde artık İsrail'in başkenti Tel Aviv'in bir dış mahallesi haline gelen Yafa, 1947'de Filistin'in en geniş şehri, önemli bir limanı, hem ülkedeki Arap ticaretinin ve endüstrisinin hem de politik, sosyal ve kültürel yaşamın merkezidir (Radai, 2011: 24). 17. yüzyılda küçük bir balıkçı kentiyken, 19. yüzyılda Osmanlı idaresindeki Yafa'nın Batı modernleşmesinin etkisiyle Filistin'in en önemli limanı haline geldiği görülür. I. Dünya Savaşı'nın akabinde, 1920 yılında Filistin'in İngiliz mandası altına girmesinden sonra Hayfa'da modern limanın açılışı ve Tel Aviv'in hızla büyümesi Yafa'nın öncü konumunu ikinci plana itmiştir (Golan, 2012: 998). Dünyaca meşhur Yafa portakalının anavatanı olan bu topraklarda, Nekbe'den** yani 1948 yılında İsrail Devleti kurul-

* Yrd.Doç.Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü Öğretim Üyesi.

** 1948'de yaşanan ve İsrail'in kurulmasıyla sonuçlanan savaşa Filistinliler en-Nekbe (Felaket) adını verirler. Savaş sonunda Britanya Mandası altındaki Filistin'in %78'ini oluşturan bir alan İsrail Devletinin egemenliğinde kalmış,

madan önce yaşanan hareketli ekonomik ve sosyal hayat, Enver Hâmid'in romanında bir aşk öyküsü çerçevesinde kültürel ve folklorik ayrıntılara vurgu yapılarak gözler önüne serilir.

1957 yılında, Filistin Anebta'da dünyaya gelen Enver Hâmid, roman yazarı, şair ve eleştirmen kimlikleri taşıyan bir edebiyatçıdır. Hâmid, 2004'den beri BBC Arapça servisinde çalışmaktadır. Londra'ya yerleşmeden önce uzun yıllar Macaristan'da yaşayan yazar, eserlerini Arapçanın yanı sıra Macarca ve İngilizce olarak da kaleme almaktadır (West, 2011: 36-37). Yazmaya çocuk denecek yaşta başlayan Hâmid'in ilk öyküleri ve şiirleri 1970'lerin başlarından itibaren *el-Kuds*, *el-Fecr* gibi Filistin'in günlük gazetelerinde yayımlanır. 2012 yılında yayımlanan *Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor (Yâfâ Tu'iddu Kahvata's-Sabâh)* adlı romanıyla 2013 yılında Uluslararası Arap Kurgu Ödülü'ne (el-Câizetu'l-Âlemiyye li'r-Rivâyeti'l-Arabiyye/International Prize for Arabic Fiction-IPAF) aday gösterilmiştir (www.arabicfiction.org). *Acının Taşları (Hıcâratu'l-Elem)* adlı romanı 2004'te Macarca, *Şehrazad Anebta'da Üzüm Topluyor (Şehrazâd Taktifu'l-'Ineb fi 'Anebtâ)* romanı 2008'de ve *Cusûr va Şurûh va Tuyûr Lâ Tuhallik (Köprüler, Gençlik ve Uçmayan Kuşlar)* romanı ise 2010'da Arapça olarak yayımlanır (Eyyûb, 2012: 171-172). İlk romanlarını Macarca kaleme alan yazar, eserlerinin çevirilerini de genellikle kendisi yapmaktadır. Çeviriyi, yalnızca çeviri değil yeniden yapılandırma olarak gören Enver Hâmid, Macarcadan Arapçaya bir eserini çevirirken onun eşdeğerini bulmaktan ötesini yaptığını ifade eder (West, 2011: 41) ve okuyucuların bazı şeyleri daha kolay algılayabilmeleri adına bazı noktaları değiştirdiğini belirtir (http://arablit.wordpress.com).

Enver Hâmid aslen Yafalı olmamasına rağmen romanının başlığında Yafa'yı kullanan ilk Filistinli roman yazarıdır (Eyyûb, 2012: 171). Gerçi Barbara McKean Parmanter'e göre Yafa, önemli bir liman kenti olması nedeniyle, 1948 sonrası Filistin şiir ve nesrinde Kudüs de dâhil olmak üzere diğer Filistin kasaba ve köylerine kıyasla daha fazla ele alınmıştır (Akt. Semmerlin, 2004: 183). Ancak yine de Yafa'nın bir roman başlığı şeklinde ortaya çıkması, zengin bir kültürel miras taşıyan bu eski Filistin liman kentinin yeniden gündeme taşınması bağlamında önemli bir gelişmedir. Filistinlilerin Yafa'yı yeniden canlandırma gayretleri onların kaybettikleri topraklara dair bir nevi ağıtları olarak da nitelendirilmiştir (Semmerlin, 2004: 183).

Arapça kaleme aldığı *Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor* romanını yazmak için üç yıl boyunca incelemeler yaptığını, Yafa'da, Ürdün ve başka ülkelerde, 1930 ve 1940'larda Yafa'da yaşamış kişileri bulup onlarla görüşmeler gerçekleştirdiğini ifade eden Enver Hâmid, sabah kahvesini hazırlayan Yafa imgesiyle, günümüzde Filistinlilerin hatıralarında kalan, hayallerinde adeta uyuyan Yafa'yı uyandırmak ve yeniden yaşatmak istediğini belirtir (www.youtube.com). Filmlerde, Filistinli yazarların da eserleriyle katkı sağladıkları edebiyatta, dünyaya ülkelerinden kaçan mülteci, kurban ya da kahraman imgeleriyle resmedilen Filistinlileri farklı bir şekilde göstermek isteyen Enver Hâmid, 1948 öncesi günlük hayatı ele alarak (http://arablit.wordpress.com), Filistinlileri alışılagelmişin dışında bir atmosferde okuyucularına sunar. Hâmid'in alternatif anlatımında Filistinliler televizyonda görmeye alışkın olduğumuz şiddet sahneleri içinde değil, dü-

geri kalan kısımlar ise Mısır ve Ürdün arasında paylaşılmıştır. Yaklaşık 750.000 Filistinli Arap, savaş nedeniyle mülteci olmuş, bölge ülkelerine ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmıştır (Keleşoğlu, 2014: 2).

günleri, bayramları, yemekleri, gezmeleri, adetleri, gelenekleri ve renkli kültürleriyle karşımıza çıkarlar.

Yazar, kitabın başında "hikâyenin hikâyesi" başlığını taşıyan bölümde, romanı yazmaya nasıl karar verdiğini, romana nasıl hazırlandığını anlatıcı Munir karakterinin ağzından ortaya koyarak, postmodern bir yaklaşımla üst kurmaca tekniği kullanır. İkinci bölümde, kendisini romanının kahramanlarına götüren Behâ karakteri ile tanışma öyküsüne yer veren anlatıcı, bir sonraki bölümde Behâ ile nasıl buluştuğunu ve dedesi Fuâd'ın günlüğünü ondan nasıl aldığını anlatır. Anlatıcı, Fuâd'ın yaşadığı aşk hikâyesinin peşine düşmesiyle birlikte okuyucuları romanının atmosferi içerisine çeker. 1940'larda Yafa'da zengin bir toprak ağası olan ve Bey olarak anılan Ebû Selim'in oğlu Fuâd ve onların narenciye bahçelerinde bekçilik yapan Ebû İbrahim'in kızı Behiyye'nin imkânsız aşkları çerçevesinde Filistin'deki günlük yaşamı okuyucularla buluşturur.

Bu çalışmada, *Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor* romanında Filistin kültürüne dair ortaya konan malzeme, özellikle yemekler, kıyafetler, eğlenceler, düğün ve bayramlarda yapılan faaliyetler bağlamında ele alınıp sosyolojik eleştiri çerçevesinde (Bkz. Moran, 1999: 83-86) değerlendirilecektir.

Enver Hâmid, Filistinlilerin yaşamlarını iki açıdan, iki farklı aile üzerinden örnekler vererek ortaya koymaya çalışır. Bu aileler Filistin'deki iki farklı toplumsal sınıfın yaşam pratiklerini sergilerler. Ebû İbrahim'in ailesi köylü ve çiftçi aileleri temsil ederken, Bey'in ailesi Filistin burjuvazisini örnekler. Böylece, aynı geleneklerin farklı toplumsal yapılarda nasıl yorumlanıp yaşandığını, Filistin toplumundaki çeşitliliği romanda görmek mümkün olur.

Akdeniz mutfağının zenginliğini içinde barındıran Filistin yemeklerinden birçoğu romanın farklı bölümlerinde okuyucuya tanıtılır. Bey'in evindeki geniş mutfak, Ebû İbrahim'in evindeki fırının önü, kadınların toplanıp bir arada yemekler pişirdikleri ve zamanlarının çoğunu geçirdikleri mekânlar olarak karşımıza çıkar. Bey'in iki katlı evinde alt katta büyük bir mutfak ve salon vardır. Mutfağın yanında bulunan büyük kilerde zeytinyağı küpleri, saklanmak için kaynatılarak hazırlanmış beyaz peynirlerin konduğu büyük kavanozlar, şeker ve pirinç çuvalları ve patates, soğan, bulgur, buğday stokları yer alır (Hâmid, 2012: 65)*.

Romanda Filistin mutfağına dair öncelikle evde pişirilen ekmekler ve kahvaltılar anlatılır. Ebû İbrahim, daha ailesi uyanmadan önce, güneş henüz doğarken yoğurt ve zeytinyağından oluşan mütevazı kahvaltısını tek başına yapar. Ailesiyle birlikte Bey'e ait narenciye bahçelerinin en ucunda bir evde oturan Ebû İbrahim, Bey'in bahçe ve tarlalarının bekçiliğini yapmakta, aynı zamanda turunçgilleri toplamaya gelen işçilere ve toplanan mahsulü sevk eden kamyonlara da yol göstermekte, başlarında durup çalışanları yönlendirmektedir (s.49). Ebû İbrahim'in eşi Umm İbrahim, o gün evde fırın başında, hem kendileri hem de Bey'in ailesi ve misafirleri için ekmek pişirir. Yuvarlak diskler şeklinde açtığı hamurlardan lavaş ekmekleri yapar. Umm İbrahim'in fırının önünde bağdaş kurmuş halde önündeki hamur tablasına un serperek hamur açması, sonra geniş dikdörtgen bir tahta kürekle bu hamurları fırına sürmesi Türk okura Anadolu kadınını hatırlatır (s.51). Romanda kahvaltıya dair sunulan bu sahneden, köy kahvaltılarında lavaş

*Çalışmanın devamında, Enver Hâmid'in romanına, sadece sayfa numaraları verilerek gönderme yapılacaktır.

ekmeklerinin yanı sıra "Kudûhu'l-Beyd" adlı yumurtalı ekmeklerin de yapılıp yendiği öğrenilir. Bu ekmekler pişirilmeden önce kenarları kıvrılıp içlerine yumurta kırılır ve üzerine biraz tuz serpilip fırına verilir. Yanında da zeytinyağlı yoğurt ve çay ile kahvaltı yapılır. Tabaklar büyükçe bir siniye konulur. Bu sini sarı saman renginde hasırdan örülmüştür, üzerinde renkli süslemeler bulunur ve yuvarlak şekillidir. Bu siniler, Yafa'ya komşu Cerişe'nin köylüleri tarafından yapılmaktadır (s.52-53).

Özellikle tatil günü olan cumaları, misafirlerin de katıldığı Bey'in evindeki kahvaltılar zengin içeriklidir. Üzeri zeytinyağında kızarmış et parçalarıyla taçlandırılmış (buna 're'su'l-usfûr' yani serçe başı denir) ve çam fıstıklarıyla süslenmiş humus, beyaz peynir ve taze 'lebene' (süzme yoğurt) ile çay, kahvaltı menüsünde yer alan yiyeceklerdir (s.62).

Bayram kahvaltılarında, toplumun zengin olmayan kesiminin de sofralarında çeşitlilik olduğu görülür. Ebû İbrahim'in ağabeyi Ebû Tarık'ın evinde yapılan bayram kahvaltısında sofrada lebene, humus, yumurta gibi geleneksel tabakların yanı sıra bayrama özel kuzu ciğeri, zeytinyağında kavrulmuş kuşbaşı koyun eti de yer almaktadır (s.120-121). Romanda, Filistin kahvaltılarında mutlaka zeytinyağı ve zeytinyağında pişmiş yiyecekler bulunduğundan bahsedilmesine rağmen, kahvaltılarda zeytin yendiğine dair bir bilgi verilmemesi dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Romandan, bölgeye, tatlı ve şekerlemelerin Şam ve Halep'ten geldiği, çok sevilen 'Luzîna' adlı Halep tatlısının, şekerli badem hamurunun içine şamfıstığı konularak yapıldığı öğrenilir (s.60). Ramazan ayında ve bayramlarda ise özel tatlılar yenir. 'Katâyif'* ve 'Avâmât' (lokma) Ramazanın meşhur tatlılarıdır (s.99). Bayramlarda yenen tatlıların hazırlanışı romanda detaylı bir şekilde anlatılır. Enver Hâmid'in iki farklı sahnede tasvir ettiği bu bayram telaşı, ister zengin, ister fakir olsun, ramazanın son günlerinde Filistin evlerinde tatlı bir telaş yaşandığını, kadınların bir araya gelerek farklı çeşitlerde tatlılar yaptığını gösterir. 'Kâ'ku'l-'îd' (bayram tatlısı) ve 'ma'mûl' adı verilen bu tatlıların fıstıklı, bademli, cevizli ve hurmalı çeşitleriyle çok miktarlarda yapıldığı anlaşılır.** Hazırlanan kurabiye tarzındaki bu bayram tatlıları tepsilere dizilip dinlendirilir, fırında pişirilip eve getirildikten sonra üzerine pudra şekeri serpilir ve kakuleli kahvelerin yanında tadına bakıldıktan sonra misafirlere sunulmak üzere kutulara kaldırılır (s.103-105). Romanda, Ebû Selim'in evindeki tatlıların farklı farklı çeşitlerde yapıldığı belirtilirken, Ebû İbrahim'in evinde tatlıların sadece hurma ve bademli olması, şamfıstığının pahalı olduğunun belirtilmesi, Filistin'de bayram tatlılarının ailelerin maddi durumlarına göre çeşitlendiğinin de göstergesidir.

Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor romanında, ramazan ve bayramın anlatıldığı ayrı ayrı bölümler yer alır. Ramazan gelmeden önce yapılan hazırlıklar, alışverişler, dükkânların ve evlerin pencerelerinin renkli fenerlerle süslenmesi yılın bu ayına Filistinlilerin gösterdiği önemi vurgular. Yafa'nın ünlü çarşıları Sûku'l-Belâbise ve Sûkû'l-Menşiyye olağandışı bir hareketliliğe sahne olur. Dükkânlar ramazana has bazı mallarla dolar. Suriye'den gelen kuru kayısı ve ceviz, Türkiye'den gelen fındık ve incir kurusu, Gazze'den ve

* Türkiye'deki kadayıflardan farklıdır. Ramazanlarda genellikle çarşılarda da pişirilen el ayası büyüklüğündeki yuvarlak hamurların (pankek) içlerine ceviz veya tuzsuz peynir konularak yarım ay şeklinde kapatıldıktan sonra pişirilip şerbetlenmesi ile yapılan tatlıdır.

**Romanda 'ma'mûl bi't-temr' yani hurmalı ma'mûlden bahsedilmekle birlikte günümüz Filistin mutfağında 'ma'mûl' adlı tatlı genellikle ceviz veya fıstıklı olur. 'Kâku'l-îd' ise daha ziyade hurmayla yapılır.

Eriha'dan gelen hurmalar müşterilere sunulur (s.98). Evlerde iftarlara özel menüler hazırlanır. Ezandan sonra demirhindi ve meyankökü şerbetleri arkasından şehriyeli tavuk suyu veya mercimek çorbaları içilir. Sonra da humus, ful, salatalık ve şalgam turşusu gibi başlangıç yemekleri yenir ve ana yemeğe geçilir (s.98-99). Sahurda ise beyaz peynir, tahin helvası, etli humus ve diğer aperitifler yenilir (s.101).

Verilen detaylardan Filistin'de renkli bir ramazan iklimi yaşandığı anlaşılır. Böyle olduğu halde ramazanın anlatıldığı 98. sayfaya, bir başka ifadeyle romanın neredeyse yarısına gelinceye kadar Yafa'da dini hayata dair en ufak bir gösterge yer almaz. Bu durum, Yafa'daki günlük hayatı yansıtma çabasındaki romanın bir eksiği olarak görülebilir. Bayram namazı, Ebû İbrahim'in Hasan Bek Mescidi'nde kıldığı sabah namazı gibi sahneler ise romanda gece hayatının anlatıldığı bölümlerle kıyaslandığında oldukça zayıf kalır.

Romanın sayfaları arasında 'kubbe' (içli köfte), 'manâkîş' (kekikli pide), 'musahhan'*, 'sîniyye' (tepsi) gibi geleneksel yemekler dikkatimizi çeker. Eserin bölümlerinden ikisi 'Kubbe bi'l-leben' (yoğurtlu içli köfte) başlığını taşır. Filistin'de sevilen bir yemek olduğu anlaşılan kubbe bi'l-leben'in nasıl yapılığı da eserde anlatılır (s.168-169). Manâkîş'in, üzerine zeytinyağlı kekik sürülmüş bir çeşit pide olduğu anlaşılır (s.172-173). Romanda sevilen ve iştah açıcı bir yemek olduğu anlaşılan musahhanın tarifi verilmemiş. Ancak sîniyye yemeği için tavuk ve tavşan kesildiği, parçalanan etlerin bir tepsiye patates, soğan ve domates ile birlikte konulup, tuz, baharat, su ve zeytinyağı eklenerek fırında pişirildiği anlatılır (s.188).

Eserden, Filistin'de düğün yemeklerine de özel bir önem verildiği anlaşılır. Ebû İbrahim'in yeğeninin Beyt Decen'de yapılan düğününde, kadınlar bir araya gelip misafirlere pilav ve et pişirirler. Yoğurtla pişirilen ve 'ma'kûd' adı verilen karışım, pilava sos olarak kullanılır. Yemekler hazır olunca, genç kızlar 'Sidir' adı verilen büyük tepsilere, önce pilavı sonra ma'kûd adlı yoğurtlu karışımı, üzerine de et parçalarını koyar, çam fıstığı ve bademle süsleyip servise hazırlarlar. Daha sonra genç erkekler gelip bu tepsileri misafirlere sunarlar. Bu davet esnasında zaman zaman kadınların mânîleri (ehâzîc) ve zılgıtları (zeğârîdleri) duyulur (s.90-91).

Ayrıca romanda, Yafa'dan Taberiyye'ye günübirlik geziler düzenlendiği, şifalı Türk hamamlarında yıkanıldığı, bu yolculuklara çıkarken evde hazırlanan 'sanbûsek' adı verilen soğan, et ve çam fıstığı ile içlenmiş hamur işlerinin ve kubbelerin yolluk olarak alındığı belirtilir.

Romanda yerel içecek olarak çay, demirhindi ve meyankökü dışında portakal suyundan bahsedilirken, Ebû Selim ve arkadaşlarının evde ve gece eğlencelerinde sık sık viski ve şarap içtikleri görülür.

Geleneksel giyim tarzına dair romanda birçok işaret yer alır. Ebû İbrahim'in evden çıkmadan başına 'kûfiyye'(kefiye) alıp, üstüne 'ıkâl' adlı bağı geçirdiği görülür (s.50). Ebû İbrahim'in ağabeyi Ebû Tarık'ın, oğlunun düğününde giydiği geleneksel kıyafet romanda özellikle vurgulanır. Zira işlemeli bir 'kunbaz' giymiş ve üzerine ipekli kumaştan yazlık bir 'abaye' almıştır (s.90). Kunbaz, Filistinli erkeklerin giydiği geleneksel uzun

* Zeytinyağında kavrulan soğana sumak eklenerek hazırlanan sosun, lavaş ekmeği ve tavuk parçalarına sürülüp fırında pişirilmesiyle hazırlanır.

kıyafettir. Ancak geleneksel kıyafetleri daha çok köylüler ve kırsalda yaşayanlar giymektedir. Köylü kadınlar geleneksel işli elbiseler giyer, erkekleri kunbaz giyip kûfiyye takar, üzerine ıkâl bağlarlar. Şehirliler ise Avrupalılar gibi giyinmektedir. Şehirli erkeklerin çoğu başına bir şey almazken, bazıları kırmızı fes takarlar (s.142).

Enver Hâmid, romanında Yafa halkının günlük hayatındaki dini ibadet ritüellerine pek yer vermemekle birlikte ramazan, bayram gibi bazı dini günlerde ya da hacı geçirme gibi etkinliklerde yapılanları, kültürel boyutuyla aktarmaya özen gösterir. Bayram günleri; ailelerin, dostların bir araya geldikleri özel günlerdir. Ebû İbrahim de ailesiyle birlikte Beyt Decen'deki ağabeyi Ebû Tarık'ın evine gider. Diğer kardeşleri de bazı bayramlarda onlara katılır. Bayram sabahı erkekler erken kalkar ve köy camisine giderler. Namazdan çıkanlar caminin önünde karşılıklı iki sıra şeklinde dizilir, birbirleriyle musafaha edip bayramlaşırlar, içerideki herkes çıkıp selamlaşma sona erdiğinde mezarlığa doğru yönelirler. Tekbir getirerek, tehlillerle* kabirleri ziyaret eder, evlerine dönerler (s.119). Yafa'da Ebû Selim (Bey) ve oğlu Selim de bayram namazı kılmak üzere camiye giderler. Ebû Selim'in dindar olmamasına rağmen toplumsal bir merasim olarak kabul ettiği bayram namazına iştirak etmeye özen gösterdiği belirtilir (s.120). Bütün erkeklerin bayram namazına gitmeye çalışması, bayram öncesi evlerde tatlılar yapılması, bayram öncesi geç saatlere kadar açık olan mağazalardan çocuklara yeni giysiler alınması (s.106) gibi ayrıntılar Türkiye ile benzerlik göstermektedir.

Ebû Selim'in evini, bayramlarda Müslümanların yanı sıra Hıristiyan ve Yahudi ortak ve arkadaşlarının ziyaret etmeleri, Noel zamanı Ebû Selim ile ailesinin hediyeler alarak Hıristiyan dostları Ebû İlyas'ı kutlamaya gitmeleri (s.159-160); Yafa toplumunda 1948 öncesinde farklı din mensupları arasında iş ilişkilerinin yanında toplumsal ilişkilerin de var olduğunu gösterir. Noel zamanında Hıristiyan Ebû İlyas'ın evinde kâğıt ve tahtadan süslerle donatılmış, ışıklandırılmış bir ağaç bulunduğu, Noel ağacındaki tahta süslemeleri Yafalı, Kudüs veya Beytüllahimli ustaların yaptığı ifade edilir (s.159). Bu ayrıntıdan Filistin toplumunda, Hıristiyan Arapların Müslümanlar gibi dini özgürlüğe sahip oldukları anlaşılır.

Bayramların yanı sıra, hacı geçirme merasimlerinin de Filistin toplumunda önemli bir yeri olduğu romanda vurgulanır. Nitekim, Ebû Tarık ve eşi kutsal beldelere hacca gitmeye hazırlandıklarında Ebû İbrahim ve ailesi onları geçirmek için Beyt Decen'e giderler. Ebû Tarık'ın evinde kadınlar salonda, erkekler divanda toplanırlar. Hacıları geçirirken, Filistin konuşma dilinde,** Allah'tan onları bu uzun ve meşakkatli yolculuktan sağ salim döndürmesini dileyen 'tahnîn' adı verilen özel mânîler söylenmektedir:

Hacımız denize indi elinde tas ile
Ya Rab döndür onu ailesine selamet ile
Hacımız denize indi elinde çorba ile
Ya Rab döndür onu gurbetten selamet ile
Diz tedarikleri, ey hacılar yolu, diz tedarikleri
Hacca gitsin ve dönsün, gölgele yolcuyu, hacca gitsin ve dönsün
Diz gül ağaçlarını, ey hacılar yolu, diz gül ağaçlarını

*Lâ ilâhe illallah diyerek.
**Romandaki diyaloglar ve mâniler Filistin konuşma dilinde yazılmıştır.

Sıcaktan ve soğuktan gölgele yolcuyu, sıcaktan ve soğuktan
Ey yılan derisi, ey bu hacının ayakkabısı, ey yılan derisi
Gidiş gelişi, Allah'a emanet, gidiş gelişi
Ey sırtlan derisi, ey bu hacının ayakkabısı, ey sırtlan derisi
Gidiş dönüşü, Allah'a emanet, gidiş dönüşü (s.153-154).

Eserde, Behiyye'nin kuzeni Tarık'ın, Beyt Decen'de yapılan düğünü anlatılırken geleneksel Filistin düğünü örneklenir. Ebû İbrahim ve ailesi Yafa'dan Beyt Decen'e atlı bir arabayla giderler. Yanlarında hediye olarak, kesilip parçalanmış kuzu götürürler. Ayrıca düğün hediyesi olarak ailenin kadınları geline, erkekleri de damada nakit para verecektir (s.87). Düğün evinde yenilen yemekten sonra erkekler evin önündeki alana çıkıp 'debke' için halka oluştururlar. Debke, ayaklar yere vurularak halay çekmektir. Bu sırada kadınlar da evde Tarık damat tıraşı olurken mânîler söylemektedir:

Haydi ey çelebi, Allah için
Usturanı bile, elin hafif ola
Damadın canını acıtma, güzel yap, yoksa beddua ederim sana
Tıraş et ey berber, altın usturayla tıraş et (s.92)

Damadın tıraşı bittikten sonra başka mânîler okunur:
Verin şu damadı bize güzelliğini görelim
Benlerinin maviliğinden boynunun beyazını görelim
Şanslı damat kız kardeşleri ne çok
Amca kızları ne çok, hanım akrabaları ne çok
Onun için düğününe geldiler, yabancılara hacet yok (s.93).

Daha sonra damat banyoya götürülür. Amca oğulları da bu merasime katılır. Biri sırtını keselerken bir diğeri üzerine sıcak sular döker. Bu sırada da mânîler söylenir. Kadınlar ise dışarıda zılgıt çekerler. Damat banyodan çıkıp giyinince, ailenin erkekleri tarafından süslenmiş bir ata bindirilir, şarkılar ve mânîler eşliğinde beldenin sokaklarında dolaştırılır.

Evinde yıkanıp giyinmiş olan gelini, damadın ailesinden gelenler alır ve damadın evine götürürler. Romanda Ebû Tarık'ın oğlunun düğünü için Yafa'dan araba kiralayıp süslettiği ancak bu durumun istisna olduğu, genelde gelinlerin doru atların çektiği süslenmiş arabalarla damadın evine getirildiği belirtilir. Gelin arabadan zılgıtlar eşliğinde inerken, damadın annesinin ve kız kardeşlerinin söylediği mânîlere alkışlarla tempo tutulur:

Hasırın üstüne bini, yüzü sayıp getireyim seni evime ey prenses
Beş yüzü iki yüz ile sayıp getireyim seni evime ey gözleri sürmeli
Ey kınayla kınalı, kına gömleğindir, bu gece bizde kal yarın güveyinde
Ey kınayla kınalı, kına elbisendir, bu gece bizde uyu yarın kayınvalidende (s.96).*

Enver Hâmid'in canlı bir şekilde tasvir ettiği bu düğüne bir dansöz de gelir. Ancak

*Hâmid, son iki dizeyi, gelin damadın evine girerken okunan mâniyle birlikte veriyor fakat içerikten bu dizelerin düğün öncesi kına gecesinde söylendiği anlaşılıyor.

yaşlıların tepkisinden düğünlerde dansöz oynatmanın Filistin toplumunda makbul olmadığı anlaşılır. Yazar romanda Yafa'daki gece hayatı ve eğlencelere önemli yer ayırır. İçkili gece kulüplerinden ve konserlerden de bahseder. 'Hamra' sinemasında konser veren ünlü Mısırlı şarkıcı Muhammed Abdulvehhab'ı izlemek için Yafa'nın kalburüstü aileleri epey zaman öncesinden biletlerini alırlar. Ebû Selim'in beraber iş yaptığı arkadaşları Hıristiyan Ebû İlyas ve Yahudi İshak Efendi bu konserlere aileleri ile gitseler de Ebû Selim kendi karısı ile gitmeyi istemez (s.70-71). Bu durum ve romandaki başka ayrıntılar, Müslüman kadınların o yıllarda Yafa toplumunda Yahudi ve Hıristiyan kadınlara nazaran daha kapalı bir hayat yaşadıklarını göstermek adına kurgulanmıştır.

Farklı din mensupları arasındaki sosyal ilişkileri kabul eden Filistin toplumu, aynı dine mensup ancak farklı sınıflardan gelen iki gencin birbirine kavuşmasına izin vermez. Romanın sonuna gelindiğinde, Ebû Selim'in oğlu Fuâd ve Ebû İbrahim'in kızı Behiyye arasındaki aşkın imkânsızlığı trajik bir biçimde ortaya konulur. Bey'in oğlu olan Fuâd'ın, topraklarında çalışan bir adamın kızıyla evlenmesi asla kabul edilemez bir olaydır. Çaresizlik içinde kıvranan Fuâd'a, ağabeyi Selim'in zorla kolundan tutup getirdiği gözyaşları içindeki Behiyye'yi gösterek: "Sakin ol, neyin var? Onu mu istedin? Sana getirdim işte. Al onu. Bütün gece senin olsun. Ona istediğini yap"(s.197) demesi, romanda toplumsal bir olgunun göstergesi olarak sunulur.

> Ben, kadri kıymeti yüce Ebû Selim'in oğlu, bağımızın bekçisinin kızı kalbimi mi çaldı?! Keşke iş bu noktada kalsa, çünkü ailenin örfü, hatta tabakanın örfü, çiftçilerin kadınlarıyla ilişki kurmayı yasaklamaz. Ama bu ilişkilere farklı bir kanun hükmeder. Despotizm ve zorbalık kanunu, ailedeki bütün erkeklere istediği çiftçi kadını kocasının yatağından bile olsa çekip alma hakkını verir, kimse de buna karşı çıkamaz (s.195).

Romanın kahramanı, bu sözleriyle Yafa'da toprak ağasının, topraklarında çalışan kadınlardan istediğiyle birlikte olma hakkı taşıdığını ifade eder. Bu durumun sorumlusu olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni suçlamaktan da kendisini alamaz. Fuâd karakteri "Eğer Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu uykusunda o garip ağaç hakkında o yıkıcı rüyayı görmeseydi, halkların, bireylerin ve hatta belki benim de sonum değişirdi" (s.193) diyerek içinde bulunduğu konumun sebebi olarak Osmanlıları gösterir. Osman Gazi'nin, Şeyh Edebâli'nin ocağında gördüğü rüyayı* nakleden yazar, bu rüyadan hareketle Ortadoğu'ya hükmeden Osmanlıların, adeta bu bölgedeki her türlü olumsuzluktan sorumlu olduğunu imâ eder. Nitekim Fuâd iç konuşmasında şöyle söylemektedir:

* Osman Gazi mübarek günlerde Şeyh Edebâli'nin zâviyesine gider, dinî ve idarî konularda onun görüşlerine danışırdı. Osman Gazi bir gece Edebâli'nin zâviyesinde kalmış, o gece rüyasında şeyhin koynundan doğan bir ayın kendi göğsüne girdiğini, bu ayın girmesi ile göbeğinden bir ağacın çıktığını, bu ağacın gölgesinin dünyaya yayıldığı, ağacın gölgesinin altından dağlar yükseldiği ve her dağın altından sular çıktığı, bu sulardan kimilerinin içtiği, kimilerinin de bahçeler sulayıp çeşmeler akıttığını görür. Osman Gazi rüyayı Şeyh Edebali'ye anlatınca, Şeyh, Allah'ın ona ve nesline padişahlık verdiğini müjdeler ve kızının da onun eşi olacağını bildirir (Aşık Paşazade, 2013: 57-58; Şahin, 1994: 393).

Ancak Enver Hâmid'in naklettiği rüya, yukarıda alıntılanan rüyadan bazı farklar taşır. Hâmid'in rivayetine göre, Osman Gazi zaman zaman salih bir adamı ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerden birinde adamın kızını görür, ondan etkilenir ve kız ile evlenmek üzere onu babasından ister. Salih adam önce razı olmaz, sonra Osman Gazi gördüğü rüyayı anlatınca kızını onunla evlendirmeye razı olur. Hâmid'in aktardığı rüya biraz daha görseldir, rüyada görülen ağaç Kafkas, Toros ve Atlas dağlarını gölgeler, köklerinden Dicle, Nil ve Fırat nehirleri çıkar. Ağacın yaprakları kılıçlar şeklindedir, rüzgâr onları Kostantiniyye şehrine doğru çevirir (bkz. Hâmid, 2012: 193-194).

> Ey acınası doğu, helak olasın! Bir adamın saçma sapan rüyası, yüz yıllardır senin halklarının kaderini mi belirliyor?! Avrupa asırlardır feodaliteden vazgeçti ama biz hâlâ onun bereketlerinden faydalanıyoruz ve lanetlerini tecrübe ediyoruz… Behiyye! Tarih uzun yıllar önce bize hükmetmiş. Deli rüyalarımızı gömmekten başka bir seçeneğimiz yok! (s.194)

Yazarın, romanın sonunda kahramanına, sevdiği kıza kavuşmasını engelleyen bu zorba feodal sistemin*, Avrupa'da asırlardır kalktığını ancak Ortadoğu'da hâlâ var olduğunu ve Osmanlıların hâkimiyetinden kaynaklandığını söyletmesi son derece olumsuz bir Osmanlı dolayısıyla Türk imgesi oluşturmaya yöneliktir. Oysaki bahsedilen feodal sisteminin ve kadınların kullanılmasının (ilk gece hakkı)** Batı kökenli olduğu bilinirken ve Osmanlı Devleti'nin böyle bir sistemi kabullenmesi ve desteklemesi söz konusu değilken, Osmanlı'daki tımar sisteminin, feodal sistemden farklılığı ortadayken*** yazarın Filistin toplumundaki bu sınıfsal ayrımın sorumlusu olarak Osmanlı'yı işaret etmesi düşündürücüdür. Arap okurlara bir zamanlar Yafa'daki günlük yaşamı, kültür ve gelenekleri tanıtmayı hedefleyen bir romanın birdenbire tahrif edilmiş bir Osmanlı/Türk imgesi sunması tesadüf değildir. Romanın konusunun geçtiği 1940'lı yıllarda Filistin, İngiliz mandasında olmasına rağmen, eserdeki İngiliz karakterlere değil, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin gördüğü rüya üzerinden Türklere yönelik bu olumsuz yaklaşımın Arap okurlarda oluşturacağı algıyı tahmin etmek mümkündür. Öte yandan, bu romanın 2013 yılında Uluslararası Arap Kurgu Ödülü'ne (IPAF) aday gösterildiği ve bu yüzden oldukça geniş bir okur kitlesiyle buluştuğu unutulmamalıdır. Bu tarz eserlerle karşılaşan Arap okurların Türk halkına sempati besleyip yakınlaşması beklenemez.

Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor romanı bir taraftan Yafa'yı, Yafa'daki yaşamın renklerini ortaya koyarken öte yandan da kaybedilen Yafa için ağıt yakar gibidir. 2000'li yıllarda Ürdün'de denizden uzak bir şehirde yaşayan Behiyye'nin, genç kızlığında da vurgulanan deniz sevgisi, yaşlılığına damga vurur. Artık seksenlerinde yaşlı bir kadın olan Behiyye'nin, her yanı içinde deniz sularının ya da mavi suların bulunduğu plastik kutular ve şişelerle dolu, mavi boyalı duvarları üzerine balıkçı kayıkları ve beyaz gemiler resmedilmiş, pencerelerine balıkçı ağlarından tüller yapılmış bir odada tasvir

*Avrupa'daki bu feodal sistemi anlatırken Sever Tanilli şöyle yazar: "IX. Yüzyıl Fransa'sında serf denen öyleleri vardır ki, doğuşlarından başlıyarak başkasına aittirler ve efendileri, onlar üzerinde her türlü hakka sahip olduğunu ileri sürebilmektedir; geri kalanlar, üzerinde oturdukları topraklar hangi şato sahibinin ise, onun egemenliği altındadır. Efendilerine karşı 'adet' denen, -kimi zaman 'armağan' adı da verilen- çeşitli hizmetlerle yükümlüdürler" (Tanilli, 1995:298).

**Batıda feodalizm döneminde "Roman Hukuku'nda da yer alan jus primae noctis (ilk gece hakkı) hâlâ geçerliydi. Topraklarında yaşayan bir serfin kızı evleneceğinde, kızın bekâreti senyöre aitti… senyör topraklarında yaşayan erkek serfleri ekonomik bakımdan sömürürken, kadın serfleri hem ekonomik, hem de cinsel bakımdan sömürmekteydi" (Tayanç-Tayanç, 1981: 58).

***Hilmi Yavuz, feodal toplum yapısının temelinin özel mülkiyete dayalı 'malikâne sistemi' olduğunu, Osmanlı toplumundaki 'tımar sisteminde' ise, toprak üzerinde özel mülkiyetten söz edilemeyeceğini ifade eder. Ömer Lütfi Barkan'dan alıntılayarak, özel mülkiyete dayanmayan yapıya 'feodal yapı' denmesinin mümkün olmadığını belirten Yavuz, bu anlamda Osmanlı toplum yapısının Batı'da bir benzeri olmadığını, benzerlikler varsa dahi bunların yüzeysel olduğunu söyler (Yavuz, 2013: 152-155); Şen ve Türkmenoğlu da bu konudaki makalelerinde benzer şekilde, Osmanlı devletindeki toprak yönetim sisteminin, batıdaki feodal yapıdan tarihî, hukukî, iktisadî ve toplumsal bakımlardan bariz bir şekilde farklı olduğunu ifade ederek, Osmanlı tımar sisteminin çok kuvvetli, merkezî bir devlet tarafından idare edilen ve soy aristokrasisine dayanmayan daha çok bir vergi toplama sistemi olduğunu belirtirler (Şen-Türkmenoğlu, 2012: 203).

edilmesi (s. 36) kaybedilmiş topraklara, Yafa'ya ve Yafa'nın denizine duyulan özlemin yansıtıldığı çarpıcı bir ağıt sahnesi oluşturur.

Sonuçta *Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor*, eski Yafa'yı Arap okurlarıyla buluşturmaya çalışan tarihi bir roman olması sebebiyle ilgi çekicidir. Filistin halkının, kaybedilen geçmişe duyulan özlemini yansıtması, köklü kültür ve geleneklerini hatırlatıp yaşatmaya çalışması bağlamında değerlidir. Öte yandan yüzyıllar boyunca hâkimiyetinde yaşadıkları devlete yönelik olumsuz bir bakış açışı geliştirip sergilemesi ile de dikkat çekici ve düşündürücüdür.

KAYNAKÇA

Âşıkpaşazade (2013), *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Haz: Kemal Yavuz, M.A.Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul.

Eyyûb, Halil (2012), "Yâfâ Tu'iddu Kahvata's-Sabâh (Rivâye)" *Mecelltu'd-Dirâsâti'l-Filistîniyye*, 92, Harîf, 2012, ss: 171-173.

Golan, Arnon (2012), "The Battle for Jaffa, 1948", *Middle Eastern Studies*, 48:6, ss: 997-1011.

Hâmid, Enver (2012), *Yâfâ Tu'iddu Kahvata's-Sabâh*, Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut.

Keleşoğlu, Erhan (2014), *İsrail Yurttaşı Filistinliler: Yurttaş, Kimlik, Siyaset*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Moran, Berna (1999), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Radai, Itamar (2011), "Jaffa, 1948: The Fall of a City", *Journal of Israeli History: Politics, Society, Culture*, 30:01, ss: 23-43.

Semmerlin, Tim Jon (2004), *Israeli and Palestinian Postcards: Presentations of National* Self, University of Texas Press, Austin.

Şahin, Kâmil (1994), "Edebâli", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c.10, ss: 393-394.

Şen, Mehmet Emin-Türkmenoğlu Mehmet Ali (2012), "Avrupa Feodalitesi ile Osmanlı Tımar Sistemi Üzerine Bir Mukayese" *The Journal of Academic Social Science Studies*, volume 5 issue 4, ss: 189-204.

Tanilli, Server (1995), *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası- İnsanlık Tarihine Giriş*, cilt 2, Cem Yayınevi, İstanbul.

Tayanç Füsun-Tayanç Tunç (1981), *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*, Tan Kitap Yayın, Ankara.

West, Sophie (2011), "An Interview with Anwar Hamed", *Wasafiri*, 26:4, ss: 36-41.

Yavuz, Hilmi (2013), *Avrupa'nın Zihin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

http://www.youtube.com/watch?v=i1bbKePMXNw (06.07.2014).

http://arablit.wordpress.com/2012/12/17/looking-at-the-longlist-9-questions-with-palestinian-novelist-anwar-hamed (02.07.2014).

http://www.arabicfiction.org/author/92.html (01.07.2014).

BİR ZAMANLAR YAFA: ENVER HÂMİD'İN YAFA SABAH KAHVESİ HAZIRLIYOR ROMANINDA FİLİSTİN'DE GÜNLÜK HAYAT VE KÜLTÜR

Özet

Filistin kökenli roman yazarı, şair ve edebiyat eleştirmeni Enver Hâmid, 2012 yılında yayımlanan ve 2013 yılında Uluslararası Arap Kurgu Ödülü'ne aday gösterilen Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor adlı romanında, Filistinlilerin 1948'de yaşanan Nekbe (Felaket) öncesindeki günlük yaşamlarını okurlarına sunmayı hedefler. Eğitim için gittiği Macaristan'da uzun yıllar yaşadıktan sonra 2004 yılında Londra'ya yerleşen Hâmid, halen Londra'da yaşamakta ve BBC Arapça servisinde çalışmaktadır.

Enver Hâmid, 1940'lı yıllarda Yafa'da yaşayan ve farklı sosyal sınıflardan gelen Filistinli iki gencin aşkı çerçevesinde kurguladığı bu romanda, kaybedilen vatandaki geçmişi ve anıları yeniden canlandırmayı amaçlar. Yazar, adı sürekli şiddetle yan yana anılan, medyada ve edebiyatta hep sorunları ve çektiği acılarla sergilenen Filistin halkının yaşam kültürünü, gelenek ve göreneklerini ortaya koymaya çalışır. Romanda, Yafalıların yeme içme kültürü, gezileri, düğün ve eğlenceleri, Ramazan ve bayram günleri, kadınları, erkekleri, zenginleri, fakirleri, Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerden oluşan roman karakterleri ile canlı bir şekilde tasvir edilir. Ancak eserin sonunda, Filistin'deki toplumsal yapının olumsuzlukları ilginç bir şekilde Osman Gazi'nin rüyası ile ilişkilendirilip Osmanlıların hâkimiyetine bağlanır.

Bu makalede, 1948 yılında İsrail devleti kurulmadan önce (Nekbe öncesi) Yafa ve Beyt Decen'de yaşayan Filistin halkının günlük yaşamı, geleneksel kültürü ve Osmanlı algısı, Yafa Sabah Kahvesi Hazırlıyor romanında ortaya konan veriler doğrultusunda ele alınıp sosyolojik ve tarihsel eleştirinin ışığında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Yafa, Beyt Decen, Filistin Mutfağı, Osman Gazi.

ONCE UPON A TİME JAFFA: DAİLY LİFE AND CULTURE OF PALESTİNE İN ANWAR HAMED'S NOVEL JAFFA PREPARES MORNİNG COFFEE

Abstract

In his novel Jaffa Prepares Morning Coffee which was published in 2012 and nominated for The International Prize for Arabic Fiction (IPAF) in 2013, Palestinian novelist, poet and critic Anwar Hamed aims to show Palestinians' daily life before the Nakba (the Catastrophe for Palestinians) in 1948. After living long years in Hungary where he had gone for education, he moved to London in 2014, since then, he has been living there and working for BBC Arabic service.

Through a love story between two young Palestinians come from different social status in Jaffa in the 1940s, Anwar Hamed purposes to revive the past and the memories of the lost homeland. He presents culture and traditions of Palestine, away from the image that has been portrayed to the world in the literature and the media. In the novel, food culture, travels, weddings, entertainments, religious days and holidays, women, men, rich and poor people, Muslims, Christians and Jews are described vividly. But at the end of the novel,

Hamed strangely connects the negative sides of the Palestinian social structure to Osman Ghazi's dream and thus Ottomans's rule in the Middle East.

This paper will focus on Palestinian people's daily life and traditional culture in Jaffa and Beit Dajan before the establishment of the state of Israel in 1948 (before Nakba) and the Ottoman perception in that area; then these data will be examined through the sociological and the historical perspective as it is displayed in the novel of Anwar Hamed, Jaffa Prepares Morning Coffee.

Keywords: Palestine, Jaffa, Beit Dajan, Palestinian Cuisine, Osman Ghazi.